

چارچوب و عناصر چشم‌انداز کلان جمهوری اسلامی ایران در اندیشه مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی)

وحید امیرسرداری^۱

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۰۹/۲۴

تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۰۵/۰۵

چکیده

از اصلی‌ترین وظایف مدیران و رهبران عالی، ترسیم چشم‌انداز و هدایت جامعه به آن سمت است. چشم‌انداز ترسیم‌شده باید توسط سطوح پایین‌تر مدیریتی، خرد و به اهداف قابل دستیابی بازگردانده شده و توسط جامعه دنبال شود. با عنایت به نقش و جایگاه مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی) در ترسیم چشم‌انداز و اهداف کلان نظام ج.ا.ایران، هرگونه تدوین چشم‌انداز در سطوح بخشی، تعیین راهبرد و تعریف اقدامات اثربخش در سطوح مختلف، متوقف بر شناخت ویژگی‌های چشم‌انداز نظام اسلامی از نگاه ایشان است. باین‌حال؛ تاکنون پژوهش‌های اندکی به بررسی این موضوع پرداخته‌اند؛ بنابراین هدف این مقاله، استخراج عناصر اصلی چشم‌انداز کلان کشور در منظومه فکری مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی) و ارائه آن در قالب یک شبکه مفهومی برای بهره‌گیری مدیران ارشد و فعالان سیاسی - اجتماعی است. برای این منظور، بیانات مکتوب و شفاهی ایشان از سال ۱۳۹۰ تاکنون بررسی و داده‌های حاصل با بهره‌گیری از روش تحلیل مضمون تحلیل شده است. با انجام مراحل تحلیل مضمون، ۲۷ مضمون پایه، ۱۳ مضمون سازنده و ۵ مضمون فراگیر به دست آمد که در نهایت در قالب سه مقوله اصلی «هدف و کارکرد»، «الزامات» و «ویژگی‌ها» دسته‌بندی شد.

کلیدواژه‌ها: مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی)، چشم‌انداز، تحلیل مضمون، مقوله، آینده مطلوب.

مقدمه

چشم‌انداز تصویری از آینده‌ای مطلوب و فردایی است که باید خلق شود. از مهم‌ترین ویژگی‌های مدیران موفق داشتن چشم‌اندازی روشن است. هر جا در تاریخ نشانه‌های موفقیت‌های کوتاه‌مدت و خصوصاً بلندمدت رهبران را متذکر می‌شوند، عموماً آن را ناشی از سبک مدیریت و رهبری رهبران در نحوه تولید و بهره‌گیری از قدرت می‌دانند؛ این رهبران معمولاً هم نفوذ خوبی داشته‌اند و هم پیروان خود را به افق‌های دوردست و بلند راهنمایی می‌کنند (مقیسه و همکاران، ۱۳۹۲).

بسیاری از محققان بر این باورند که چشم‌انداز از طریق رهبر بصیر ظاهر می‌شود (Spreier et al, 2006; Sashkin & Sashkin 2003; Sashkin, 1998) رهبران بصیر افرادی هستند که تصاویری از آینده را می‌آفرینند، آن‌ها افرادی با بینش بالا هستند و می‌کوشند هدفمندی و جهت‌داری را به پیروان خود القا نمایند. نگاه آن‌ها به دوردست‌ها است و افق زمانی ژرفی دارند. (نانوس، ۱۳۷۷: ۱۷)

امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی) به‌عنوان رهبر باسابقه انقلاب اسلامی، علاوه بر داشتن سابقه مدیریت در سطوح دیگر نظام از سال ۱۳۶۸ مسئولیت هدایت و راهبری انقلاب اسلامی و نظام جمهوری اسلامی ایران را در محیطی متلاطم و پویا بر عهده دارند؛ ایشان در جایگاه ولایت‌فقیه که نقش مدیریت کلان ارزشی را بر عهده دارند سال‌هاست که با تفکر راهبردی و نگاه کلان بر دستگاه‌ها و مدیریت‌های اجرایی کشور نظارت می‌کنند و حرکت کلی نظام به سمت هدف‌های آرمان را رصد و هدایت می‌نمایند و با همین تفکر در تصمیم و عمل برای آینده‌سازی مطلوب، واقعیت‌ها را برای تحقق آرمان‌ها هدایت و مدیریت می‌کنند.

ترسیم مفهوم چشم‌انداز در نگاه ایشان از این حیث دارای اهمیت است که اولاً ایشان در حوزه‌های مدیریتی و اجرایی کلان، دارای تجربه‌های ذی‌قیمت هستند، ثانیاً دارای نگاه تمدنی و آرمان‌گرایانه هستند و ثالثاً صاحب‌نظر و اهل اندیشه هستند. ضمن اینکه ایشان، هدایت و بصیرت‌افزایی را در گفتار و رهنمودهای خویش لحاظ می‌نمایند. این ویژگی‌ها، اندیشه‌های ایشان را از دیگران متمایز و از حیث تحلیل واکاوی، ارزشمند می‌نماید.

با عنایت به نقش و جایگاه مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی) در ترسیم چشم‌انداز کشور در عرصه‌های گوناگون - که در قالب ابلاغ اسناد بالادستی خود را نشان می‌دهد - هرگونه برنامه‌ریزی، تعیین راهبرد و تعریف اقدامات اثربخش در سطوح مختلف کشور، متوقف بر شناخت اهمیت، کارکرد، الزامات و ویژگی‌های چشم‌انداز مطلوب جامعه از نگاه رهبر معظم انقلاب است. به‌ویژه اینکه ویژگی‌های خاص مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی) (که در بالا به برخی از آن‌ها اشاره شد)، اندیشه‌های ایشان را از دیگران متمایز و از حیث تحلیل واکاوی، ارزشمند و برجسته می‌نماید.

تاکنون بررسی‌ها و مطالعات اندکی در این زمینه تعریف و انجام شده است. مطالعات انجام شده نیز عمدتاً بر موارد خاص همچون تمدن اسلامی یا جامعه مهدوی از نگاه مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی) متمرکز بوده‌اند و کمتر مطالعه‌ای به بررسی چشم‌انداز کلان جمهوری اسلامی ایران در نگاه ایشان پرداخته است.

پرسش اصلی این مطالعه، این است که چارچوب و عناصر چشم‌انداز کلان جمهوری اسلامی ایران در اندیشه مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی) چیست و واجد چه عناصر، الزامات و ویژگی‌هایی است؟

پیشینه پژوهش

رحیم کارگر در مقاله‌ای با عنوان «چشم‌انداز جامعه منتظر در اندیشه حضرت آیت‌الله خامنه‌ای (مدظله‌العالی)» به بررسی و تحلیل آرا و اندیشه رهبر معظم انقلاب (مدظله‌العالی) در مورد آینده مطلوب جامعه منتظر و چشم‌انداز آن پرداخته است. این مقاله با بهره‌گیری از روش تدوین چشم‌انداز و گردآوری اطلاعات به‌صورت کتابخانه‌ای، داده‌ها، نتیجه گرفته است: در اندیشه رهبر معظم انقلاب (مدظله‌العالی)، چشم‌انداز جامعه منتظر، عبارت است از: جامعه و دولت اسلامی در حال حرکت به سمت صلاح و عدالت و توانمندی؛ با امید و آمادگی و پویایی بسیار بالا برای نزدیک کردن زمینه‌های ظهور و نصرت امام زمان (عج) و ایفای نقش مهم در تحولات جهانی و شکل‌گیری تمدن نوین اسلامی (کارگر، ۱۳۹۹).

شاکری زواردهی و مولوی وردنجانی در مطالعه‌ای با عنوان «آینده‌پژوهی انقلاب اسلامی و تحقق تمدن نوین دینی با تأکید بر اندیشه آیت‌الله خامنه‌ای (مدظله‌العالی)»، با روش آینده‌پژوهی پس‌نگری به این مسئله پرداخته‌اند که آینده انقلاب اسلامی ایران در تلاطم تحولات چگونه خواهد بود؟ یافته‌های پژوهش، نمایانگر آن است که چشم‌انداز و منتهی‌الیه انقلاب اسلامی پس از گذشت چهار دهه از حیات خود، تمدن نوین اسلامی را ترسیم ساخته است (زواردهی و مولوی وردنجانی، ۱۳۹۷).

محمدرضا بهمنی در پژوهش دیگری با عنوان «تمدن نوین اسلامی در اندیشه آیت‌الله خامنه‌ای (مدظله‌العالی)»، کوشیده است با استناد به بیانات و سخنرانی‌های ایشان در دوره زمانی ۱۳۶۸ تا ۱۳۹۴ و با بهره‌گیری از روش مفهوم‌سازی بنیادی، «هندسه کلان اندیشه تمدنی» ایشان را استخراج و توصیف نماید. نویسنده با پرداختن به امکان یا امتناع تمدن نوین اسلامی؛ مفهوم‌شناسی تمدن نوین اسلامی و ایجاد و تکوین تمدن نوین اسلامی، درنهایت مقولات: پیش‌نیازهای شکل‌گیری تمدن اسلامی، مراحل تکوین تمدن اسلامی و الزامات رسیدن به تمدن اسلامی را به عنوان هندسه کلان اندیشه تمدنی آیت‌الله خامنه‌ای (مدظله‌العالی) برشمرده است (بهمنی، ۱۳۹۳).

«واکاوی شاخصه‌های تمدن نوین اسلامی در اندیشه مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی)» عنوان مقاله دیگری است که در آن، شاخصه‌های تمدن نوین اسلامی در اندیشه آیت‌الله خامنه‌ای (مدظله‌العالی) واکاوی و با روش توصیفی - تحلیلی به پرسش‌هایی درباره تمدن نوین اسلامی از دیدگاه معظم له پاسخ داده شده است، یافته‌های پژوهش حاکی است: محوریت قوانین قرآن، ایمان، علم، اخلاق، مجاهدت مداوم و حکومت مردمی، شاخصه‌های اختصاصی تمدن نوین اسلامی از دیدگاه مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی) است و گسترش و ترقی تمدن نوین اسلامی به همت و خرد دسته‌جمعی نیاز دارد که در سایه اخلاق، کار و تلاش، ایمان به خدا، عقلانیت، توانایی علمی، اقتصاد شکوفا، برخورداری از رسانه‌های قوی و روابط بین‌الملل به وجود می‌آید (اکبری فریدون، ۱۳۹۶).

درنهایت، امید و قوفی در پژوهشی با عنوان «ارائه چارچوب مفهومی آینده‌اندیشی از

منظر رهبر معظم انقلاب اسلامی (مدظله‌العالی)»، با روش مرور بر ادبیات و اسناد و تحلیل گفتمان، چارچوبی مفهومی برای تبیین آینده‌اندیشی از منظر معظم له ارائه نموده که شامل مؤلفه‌های مختلفی از جمله ملزومات، زیرساخت‌ها، پیشران‌ها و موانع، افق بلندمدت و دامنه وسیع و ترسیم حیات طیبه و جامعه مهدوی است (وقوفی، ۱۴۰۰).

۱. مبانی نظری: چشم‌انداز

واژه ویژن^۱ یا چشم‌انداز در فرهنگ آکسفورد این‌گونه تعریف شده است: «فضایی که آن را از موقعیتی خاص می‌توان دید، ایده یا تصویری در ذهن، رؤیا یا تجربه‌ای این چنین، به‌خصوص از نوع مذهبی، توانایی تفکر درباره برنامه‌ای در آینده»
در ادبیات آینده‌پژوهی نیز طیف وسیعی از تعاریف درباره چشم‌انداز وجود دارد که بر «تصویری از آینده» تأکید دارد:

- چشم‌انداز یک تصویر ذهنی است که به‌وسیله قدرت تصور و البته به‌صورت غیرخیالی تهیه می‌شود (قدیری، ۱۳۹۲).

- تصویری از آینده‌ای مطلوب و پاسخی به این پرسش که ما می‌خواهیم چه چیزی بیافرینیم؟ در این تعریف برخلاف رویکرد سنتی، چشم‌انداز، آینده‌ای نیست که باید پیش‌بینی شود بلکه فردایی است که باید خلق شود (Neubauer & Parikh, 1993).

چشم‌انداز، توانایی نگرستن به فراتر از واقعیت موجود، خلق و ابداع آنچه اکنون وجود ندارد، تبدیل شدن به آنچه اکنون نیستیم و توانایی زندگی در آرمان است؛ بنابراین، چشم‌انداز عبارت است از تصویری مثبت از آینده مطلوب، تصویری از اینکه آینده چگونه باید باشد (Stewart, 1993).

کالینز و پوراس، چشم‌انداز را متشکل از هویت اصلی و آینده‌رویایی می‌دانند. هویت اصلی دربرگیرنده ارزش‌ها و هدف اصلی است و آینده‌رویایی عبارت است از توضیحی آشکار درباره آینده و اهداف جسورانه آن. به باور ایشان؛ چشم‌انداز مؤثر باید دربردارنده هویت اصلی سازمان (کشور) باشد. اساسی‌ترین دلیل برای وجود سازمان، ارزش‌های

اصلی، اصول اساسی و پایدار هستند. ارزش‌های اصلی به توجیه خارجی نیاز ندارند و برای افراد سازمان؛ اهمیت و ارزش درونی بالایی دارند (خزایی و همکاران، ۱۳۹۴).

چشم‌اندازهای مشترک تصاویری ذهنی هستند که افراد در سرتاسر سازمان با خود حمل می‌کنند. این تصاویر ذهنی چنان حس وحدتی را ایجاد می‌کنند که در همه ارکان سازمان نفوذ کرده و موجب یکپارچگی فعالیت‌های متنوع آن می‌شوند (Senge, 1990).

برخی محققان چشم‌انداز را به تصویرسازی مرتبط می‌کنند (Larwood et al., 1995). عده‌ای نیز آن را بیانگر بینش و دوراندیشی مبتنی بر تصور و تجسم آینده می‌دانند (Kouzes, J. M., & Posner, 1987).

در دیگر تعاریف، چشم‌انداز بیان آرمانی مقصود و اهداف سازمان (Yukl, 2001)، یک طرح و برنامه در مورد دستیابی به اهداف آینده سازمان (Howell, 1988)، تصویری از آینده که دربرگیرنده ارزش‌ها و اهداف سازمان است (Boal, K. B., & Bryson, 1988)، بیان شده است.

در مجموع چشم‌انداز، آینده‌ای واقع‌گرایانه، محقق‌الوقوع و جذاب برای سازمان است. چشم‌انداز بیان صریح سرنوشتی است که سازمان باید به آن سمت حرکت کند؛ آینده‌ای است که موفقیت‌آمیز و مطلوب‌تر از وضعیت فعلی سازمان است. چشم‌انداز همیشه با آینده سروکار دارد. از آنجا که اغلب افراد برای تفکر نظام‌مند درخصوص آینده وقت نمی‌گذارند، آنانی که چنین می‌کنند و راهبردها و اقداماتشان را بر مبنای چشم‌اندازهایشان دنیال می‌کنند، قدرت ویژه‌ای برای شکل دادن به آینده به دست می‌آورند؛ بنابراین در اینجا نقش رهبران بصیر برجسته می‌شود (نانوس، ۱۳۷۷: ۶۵).

به باور کیگلی - یکی از اندیشمندان این حوزه - چشم‌انداز متشکل از سه جزء ارزش‌ها، مأموریت و اهداف است. که ارزش‌ها، اساسی‌ترین مؤلفه هستند. او برای تدوین چشم‌انداز سه پرسش بنیادین را فرارو می‌نهد که پاسخ به آن‌ها، نشان‌دهنده همین سه جز اصلی است: (۱) سازمان بر پایه چه باورهای متمایزی بنا نهاده شده است؟ (ارزش‌ها) (۲) وضعیت امروز سازمان چیست و فردا می‌خواهد در چه وضعیتی باشد؟ (مأموریت‌ها)

۳) سازمان چه تعهدی دارد و می‌خواهد به کجا برود؟ (اهداف) (خرایی و همکاران، ۱۳۹۴).
در سطح کلان نیز چشم‌انداز باید بر اساس همین عناصر نوشته شود به این صورت که ارزش‌های آن، شامل نیات راهبردی رهبران، ارزش‌های ذی‌نفعان و بازیگران است و اهداف و مأموریت‌ها از اسناد بالادستی و جهت‌گیری‌های جهانی به دست می‌آید (کریمی قهرودی و همکاران، ۱۳۹۲).

نظریه‌های جدید در زمینه رهبری، بر نقش مهم رهبران سازمان در تدوین چشم‌انداز، انتخاب محتوای آن - بر مبنای نیازهای سازمان و پیروان- و نیز ضرورت الهام‌بخشی و بصیرت‌آفرینی در پیروان به منظور دنبال کردن و اجرای مؤثر چشم‌انداز تأکید دارند (Foster & Akdere, 2007). رهبر برای تحقق چشم‌انداز به کمک دیگران نیاز دارد؛ بنابراین چشم‌انداز باید به گونه‌ای بیان شود که دیگران، احتمال تحقق آمال و آرزوهای خود را در آن ببینند و در اذهان پیروان، تصاویر یا تجسم‌های درونی ایجاد کند که با تصاویر ذهنی رهبر شباهت داشته باشند (Margolis & Hansen, 2003).

طبق نظر Dwivedi (۲۰۰۶)، چشم‌انداز، توانایی رهبر برای تجسم آینده و استفاده از تصویرپردازی و مهارت‌های ادراکی برای رفتن فراتر از حال است.
رهبر برای انتخاب جهت سازمان، نخست باید یک تصویر ذهنی از حالت مطلوب و ممکن آینده ایجاد کند. این تجسم آینده سازمان، چشم‌انداز نامیده می‌شود و می‌تواند مانند یک رؤیا مبهم یا مانند یک هدف یا بیانیه رسالت روشن، شفاف و دقیق باشد. چشم‌انداز باید منظری واقعی، معتبر و جذاب از آینده سازمان ترسیم کند و شرایطی ایجاد کند که از جوانب مختلف بهتر از وضع موجود باشد (Bennis, W. G., & Nanus, 1985).

به گفته توماس (۲۰۲۳)، «رهبران واقعی یک چشم‌انداز دارند، یعنی آنها ظرفیت این را دارند که حال را همانطور که هست ببینند و آینده‌ای را بیافرینند که از زمان حال به اوج می‌رسد. چشم‌انداز رهبری محدود به بیانیه و چشم‌انداز مأموریت مکتوب سازمانی نیست. این بیانیه به خوبی در اعمال، باورها و ارزش‌های رهبران سازمانی نشان داده شده است». توماس (۲۰۲۳) همچنین بیان می‌کند: «نیاز به چشم‌انداز برای سازمان‌ها،

فعالیت‌های گروهی و روابط خانوادگی مهم است. رهبری با توانایی تجسم چالش‌های امروز و آرزوها و امیدهای فردای بهتر تقویت می‌شود. این چشم‌انداز باید به قدری واضح بیان شود که همه بتوانند آن را به صورت ذهنی درک کنند و خود را در آن آینده تصور کنند.»

به گفته WalkMe (۲۰۲۳)، «چشم‌انداز رهبری، هدف، ارزش‌ها و آرمان‌های یک رهبر است. یک رهبر با چشم‌انداز قوی می‌تواند مسیری را برای دستیابی به نتایج مورد نظر شرکت ایجاد کند. زمانی که همه چیز مختل و گیج‌کننده است، چشم‌انداز می‌تواند همچنان کارکنان را با ارزش‌های شرکت هماهنگ کند و آنها را برای دستیابی به یک هدف مشترک ترغیب کند.»

بر اساس تعریف موسسه سیاست جهانی (۲۰۱۶)، «چشم‌انداز تصویر و تجسمی است از آنچه رهبر می‌خواهد بدان دست یابد. چشم‌انداز به عنوان یک نیروی درونی که رهبر را به سوی اقدام پیش می‌برد عمل می‌کند»

اساساً بسیاری از پژوهشگران بر این باورند که چشم‌انداز از طریق رهبر بصیر ظاهر می‌شود (Spreier et al., 2006; Sashkin & Sashkin, 2003; Sashkin, 1988). رهبران بصیر افرادی هستند که تصاویری از آینده را می‌آفرینند، آن‌ها افرادی با بینش بالا هستند و می‌کوشند هدفمندی و جهت‌داری را به پیروان خود القا نمایند. نگاه آن‌ها به دوردست‌ها است و افق زمانی ژرفی دارند. آن‌ها نوآور و خلاق هستند و مدام در پی ایجاد تغییر هستند. رهبران بصیر چشم‌انداز را در قلب افراد جای می‌دهند، به طوری که احساس عمیقی نسبت به آن پیدا می‌کنند. رهبری بصیر نیازمند افرادی است که از لحاظ معنوی، روحی، احساسی و فیزیکی متوازن باشند. رهبری بصیر نیازمند توجه به ارزش‌های بنیادی، چشم‌انداز جامع و اساسی، توانمندسازی پیروان و نوآوری است (نانوس، ۱۳۷۷: ۱۷).

تعهد به ارزش‌ها ویژگی برجسته رهبران بصیر است (Sashkin & Sashkin, 2003). آن‌ها تصاویری مثبت و جذاب از آینده را به وجود می‌آورند، به گونه‌ای که افراد احساس جهت‌مندی می‌کنند (McLaughlin & Davidson, 2006).

بررسی و تحلیل تعاریف، ادبیات و نظرات بیان‌شده حاکی است:

۱) چشم‌انداز می‌تواند در سطوح فردی، سازمانی و ملی تعریف شود. چشم‌انداز در سطح فردی به عنوان تصویری از آینده مطلوب و آرمانی برای یک فرد تعریف می‌شود و نشان‌دهنده اهداف و آرزوهای فردی است. در سطح سازمانی، چشم‌انداز به عنوان تصویری از آینده مطلوب و آرمانی برای سازمان تعریف می‌شود که نشان‌دهنده جهت‌گیری‌های آتی سازمان و هدف‌های آن است. در نهایت؛ در سطح ملی، چشم‌انداز به عنوان تصویری از آینده مطلوب و آرمانی برای یک کشور یا جامعه تعریف می‌شود که نشان‌دهنده اهداف و آرزوهای ملی، جهت‌گیری‌های آینده و تصویرهای کلان ملی است.

۲) در بررسی‌های انجام‌شده به منابعی که صراحتاً توافق و تجانس میان منویات رهبران را با چشم‌اندازهای ملی آن کشورها تایید نماید، برخورد نشد. لیکن تحلیل مطالب بالا می‌تواند این استنتاج را تقویت و پشتیبانی نماید که منویات، نیات و چشم‌انداز یک رهبر می‌تواند الهام‌بخش و هدایت‌کننده توسعه چشم‌انداز ملی باشد. همچنین چشم‌انداز یک رهبر می‌تواند بر توسعه سرمایه انسانی یک کشور تأثیر بگذارد که به نوبه خود می‌تواند بر بینش ملی کشور تأثیر بگذارد.

آینده‌پژوهی و چشم‌انداز

آینده‌پژوهان معمولاً برای مطالعه آینده از ۲ رویکرد اکتشافی و هنجاری بهره می‌گیرند: رویکرد تحلیلی - اکتشافی از زمان حال آغاز شده و رو به سوی آینده دارد و می‌کوشد کشف کند در شرایط مختلف، کدام آینده رخ می‌دهد. این رویکرد با پرسش اینکه «آینده چگونه باید باشد» یا «چه آینده‌هایی را می‌توان ساخت» روبه‌روست. این رویکرد عمدتاً در روش سناریونویسی استفاده می‌شود نه روش چشم‌انداز (قدیری، ۱۳۹۲). در مقابل؛ رویکرد هنجاری - تجویزی از یک موقعیت مطلوب در آینده شروع کرده، به زمان حال می‌رسد و چگونگی تحقق آن موقعیت مطلوب در آینده را بررسی می‌کند. این رویکرد با پرسش‌هایی

چون «آینده باید چگونه باشد» و «چه آینده‌ای را باید ساخت» مواجه است. در این رویکرد، آینده جایی نیست که به آن می‌رویم، بلکه جایی است که آن را به وجود می‌آوریم (همان).

هاینز و بی‌شاب در کتاب «آموزش درباره آینده»، یک مدل شش مرحله‌ای برای آینده‌نگاری راهبردی ارائه کرده‌اند که عبارت است: چارچوب‌بندی، پایش محیطی، پیش‌نگری، چشم‌اندازسازی، برنامه‌ریزی و اقدام. در این مدل، منظور از چشم‌اندازسازی، انتخاب و تصمیم‌گیری درباره آینده مرجح است. چشم‌اندازسازی به مفهوم آن است که فرد آینده را در زمان حال مورد توجه قرار می‌دهد و از آینده به زمان حال، باز می‌گردد و برای دستیابی به وضعیت مطلوب در آینده به سؤال «اکنون چه باید کرد؟» پاسخ می‌دهد. در این مدل، چشم‌اندازسازی پس از مرحله پیش‌نگری قرار می‌گیرد. به عبارت دیگر، پس از شناسایی آینده‌های ممکن، محتمل و مطلوب، در گام چهارم، آینده مرجح به عنوان چشم‌انداز معرفی می‌شود. در ادامه، گام برنامه‌ریزی قرار دارد که پل میان چشم‌انداز و اقدام است و راهبرد و گزینه‌هایی را برای پیاده‌سازی چشم‌انداز، ایحاد می‌کند.

۲. روش پژوهش

با توجه به این که پژوهش حاضر در صدد استخراج و صورت‌بندی دانش ضمنی موجود در مجموعه‌ای از متون است، در آن از رویکرد کیفی استفاده شده است. بر این پایه؛ روش تحلیل مضمون به عنوان یکی از انواع تحلیل محتوای کیفی به کار گرفته شده تا بتواند گزاره‌های مطرح شده توسط رهبر معظم انقلاب (مدظله‌العالی) که به مثابه یک دانش ضمنی در خلال بیانات مختلف ایشان ذکر شده را به نظم درآورد و با داشتن یک نگاه کل‌نگر نسبت به آن‌ها، مباحث معظم له در موضوع چشم‌انداز کلان کشور را در قالب یک الگوی واحد ارائه کند.

روش تحلیل مضمون پژوهشگر را قادر می‌سازد داده‌های پراکنده را به مجموعه‌ای منسجم و یکپارچه تبدیل کند. از این روش می‌توان برای شناخت الگوهای موجود در

داده‌های کیفی استفاده کرد. در تحلیل مضمون، واحد تحلیل، بیشتر از یک کلمه یا اصطلاح است و به بافت داده‌ها و نکات ظریف آن‌ها، بیشتر توجه می‌شود. همچنین، تحلیل مضمون از شمارش واژگان و عبارات آشکار، فراتر می‌رود و بر شناخت و توضیح ایده‌های صریح و ضمنی تمرکز می‌کند. سپس از کدهای مضامین اصلی برای تحلیل عمیق‌تر داده‌ها استفاده می‌شود. مضمون یا تم^۱، مبین اطلاعات مهمی درباره داده‌ها و پرسش‌های تحقیق است و تا حدی، معنی و مفهوم الگوی موجود در مجموعه‌ای از داده‌ها را نشان می‌دهد. مضمون، الگویی است که در داده‌ها یافت می‌شود و دست‌کم به توصیف و سازماندهی مشاهدات و دست‌بالا به تفسیر جنبه‌هایی از پدیده می‌پردازد.

فرایند کامل تحلیل مضمون را می‌توان به سه مرحله کلان تقسیم نمود: الف) تجزیه و توصیف متن، ب) تشریح و تفسیر متن و ادغام و یکپارچه کردن مجدد متن (به شرح جدول زیر). در حالی که همه این مراحل با تفسیر و تحلیل همراه است اما در هر مرحله از تحلیل، سطح بالاتری از انتزاع به دست می‌آید (عابدی جعفری و همکاران، ۱۳۹۰).

جدول ۱. فرایند تحلیل مضمون (عابدی جعفری و همکاران، ۱۳۹۰)

مرحله	گام	اقدام
۱- تجزیه و توصیف متن	آشنا شدن با متن	- مکتوب کردن داده‌ها (در صورت لزوم) - مطالعه اولیه و مطالعه مجدد داده‌ها - نوشتن ایده‌های اولیه
	ایجاد کدهای اولیه و کدگذاری	- پیشنهاد چارچوب کدگذاری و تهیه قالب مضامین - تفکیک متن به بخش‌های کوچک‌تر - کدگذاری ویژگی‌های جالب داده‌ها
	جستجو شناخت مضامین	- تطبیق دادن کدها با قالب مضامین - استخراج مضامین از بخش‌های کد گذاشته متن - پالایش و بازبینی مضامین

مرحله	گام	اقدام
۲- تشریح و تفسیر متن	ترسیم شبکه مضامین	- بررسی و کنترل همخوانی مضامین با کدهای مستخرج - مرتب کردن مضامین - انتخاب مضامین پایه، سازمان دهنده و فراگیر - ترسیم نقشه (های) مضامین - اصلاح و تأیید شبکه (های) مضامین
	تحلیل شبکه مضامین	- تعریف و نام‌گذاری مضامین - توصیف و توضیح شبکه مضامین
۳- ترکیب و ادغام متن	تدوین گزارش	- تلخیص شبکه مضامین و بیان مختصر و صریح آن - استخراج نمونه‌های جالب داده‌ها - مرتبط کردن نتایج تحلیل با سؤالات تحقیق و مبانی نظری - نوشتن گزارش علمی و تخصصی از تحلیل‌ها

داده‌های موردنیاز این پژوهش با استفاده از شیوه جستجوی کلیدواژه «چشم‌انداز» در تارنمای دفتر حفظ و نشر آثار مقام رهبری (مدظله‌العالی) به نشانی www.khamenei.ir از سال ۱۳۹۰ تا دی‌ماه سال ۱۴۰۱ استخراج شده است. که سخنرانی‌ها، بیانات و مکتوبات ایشان را در این فاصله زمانی در بر می‌گیرد.

نکته مهم این است که در مرحله بررسی و گزینش بیانات و پیام‌های مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی) و نیز در مرحله کدگذاری مشخص شد: بسیاری از واژه‌های مترادف با مفهوم چشم‌انداز (در نگاه ایشان) همچون آینده مطلوب، هدف بلندمدت، برنامه راهبردی و ... عمدتاً در سخنرانی یا پیامی به‌کاررفته‌اند که واژه چشم‌انداز نیز در آن به کار گرفته شده است. به عبارت دیگر، بررسی واژه چشم‌انداز، محقق را از بررسی واژه‌های مترادف تا اندازه قابل قبولی بی‌نیاز می‌کند. بنابراین با عنایت به تأکید، تعدد و کثرت به-کارگیری این کلیدواژه توسط معظم له (در مقایسه با واژه‌های مشابه) و نیز به جهت محدود کردن قلمرو پژوهش، صرفاً به بررسی واژه چشم‌انداز در بیانات و پیام‌های ایشان بسنده شده و از بررسی واژه‌های مترادف خودداری شده است. از سوی دیگر؛ صرفاً بیانات

یا مکتوباتی مورد بررسی قرار گرفته‌اند که واژه چشم‌انداز در آن‌ها ناظر بر سطح ملی، نظام اسلامی یا انقلاب اسلامی و ... بوده است و بنابراین، چشم‌انداز در حوزه‌هایی نظیر اقتصاد یا موضوعات دیگر، خارج از قلمرو این پژوهش بوده و بررسی نشده‌اند.

۳. یافته‌های پژوهش

داده‌های حاصل طی ۴ مرحله کدگذاری توصیفی، تحلیلی و یکپارچه‌ساز، تحلیل شده‌اند. در این فرایند از میان ۱۴ گزاره (شامل سخنرانی یا پیام) استخراج شده، تعداد ۲۷ کد توصیفی (مضمون پایه) استخراج شد. کدهای توصیفی استخراج شده در گام بعدی کدگذاری، ذیل ۱۳ کد تفسیری و این ۱۳ کد نیز ذیل ۵ کد فراگیرتر قرار گرفتند. در نهایت کلیه مضامین ذیل ۳ مضمون یکپارچه‌ساز جای گرفته و شبکه مضامین موضوع چشم‌انداز از منظر رهبر معظم انقلاب (مدظله‌العالی) بر اساس آن طراحی و ترسیم شد.

الف - مضامین پایه

جدول زیر، نمونه‌ای از مرحله اولیه تحلیل مضمون را نشان می‌دهد که در آن کدهای اولیه قابل مشاهده است. (جدول کامل در پیوست قرار دارد)

جدول ۲. استخراج مضامین پایه

ردیف	گزاره	کد یا مضمون پایه
۱	دانشگاه مهم‌ترین مرکز تولید و گسترش و افزایش دانش و دانشمند است و همت و تعهد و تلاش مبارک استادان و مدیران این مرکز حساس، ترسیم‌کننده چشم‌انداز آینده‌ی کشور و رقم زننده سرنوشت ملت است. حضور علمای دین و فضایی روشن بین حوزه‌های علوم دینی در کنار استاد و دانشجو مدیر دانشگاهی، باید بتواند به توفیق و هدایت الهی - خروجی مطلوب این تلاش مبارک و تعهد اخلاقی را تضمین کند و دانشگاه را پرورشگاه انسان‌های بزرگ و مدیران کارآمد آینده‌ی کشور و دانش‌آموختگان صالح و فرزانه و پُرکار و پُر نشاط سازد. (پیام برای انتصاب حجت‌الاسلام مصطفی رستمی به ریاست نهاد نمایندگی رهبری در دانشگاه‌ها، ۱۳۹۷/۰۶/۱۲)	اهمیت دانشگاه در ترسیم چشم‌انداز و ابتنای چشم‌انداز آینده کشور بر دانش و دانشمند

کد یا مضمون پایه	گزاره	ردیف
<ul style="list-style-type: none"> • چشم انداز به عنوان یکی از شروط رفتن به قله‌ها • چشم انداز به عنوان یکی از اجزای نقشه راه • مشخص بودن چشم‌انداز حرکت انقلاب 	<p>عزیزان من! برادران! خواهران! این امتیازات را شنیدید. این نشاط و سرزندگی و آماده‌به‌کاری از بعد از انقلاب تا امروز در سرتاسر کشور وجود دارد؛ و این یک موهبت بزرگ است برای ملتی که درصدد حرکت به جلو است، درصدد ترقی و تعالی است، دنبال حیات طیبه است. این حالت آماده‌به‌کاری، نشاط، سرزندگی و پای کار بودن، نعمت بزرگی است؛ ولی این کافی نیست. برای رفتن به قله‌ها، شرط‌های دیگری هم وجود دارد. اولاً باید یک نقشه‌راه وجود داشته باشد؛ یعنی هدف حرکت معلوم باشد، چشم‌انداز حرکت معلوم باشد، خط سیر این حرکت ترسیم شده باشد، بعد هم فهم دائمی و درست و رصد کردن دائم از این حرکت. این برای یک ملت لازم است. امروز این‌ها جزو مسائل اصلی ماست. من اصرار دارم که بالخصوص جوان‌های عزیز ما و نخبگان کشور به مسائل اصلی امروز توجه داشته باشند؛ ما امروز این‌ها را لازم داریم. هدف‌های این حرکت، از اول انقلاب ترسیم شد؛ هم در شعارهای مردم، هم در بیانات امام (رضوان‌الله تعالی علیه) نقشه‌راه به‌طور اجمالی معلوم شد؛ بعد هم در طول زمان، در این سی سال، نقشه‌راه تدوین شد، پخته شد، تکمیل شد؛ امروز ملت ایران می‌داند که چه می‌خواهد و دنبال چیست. اگر بخواهیم هدف‌های ملت ایران را در یک مفهوم خلاصه کنیم که بتواند تا حدود زیادی خواسته‌های عمومی کشور و ملت را بیان کند و آن را در برگیرد، آن مفهوم کلیدی عبارت است از پیشرفت؛ منتها با تعریفی که اسلام برای پیشرفت می‌کند. (بیانات در اجتماع مردم بجنورد، ۱۳۹۱/۰۷/۱۹)</p>	۲
<ul style="list-style-type: none"> • نقش چشم‌انداز در حرکت و جهت‌دهی و پیروزی یک ملت • چشم‌انداز ملت ایران: حیات طیبه‌ی ملت ایران • شرط کامیابی: چشم‌دوزی به چشم‌انداز و حرکت بنا بر قدرت و توان به‌سوی آن 	<p>این ۴۳ سال با جهاد، با افت‌وخیز، با انواع و اقسام تحركات همراه بوده. این حوادث، حوادث گذشته ما است که باید از آن‌ها عبرت بگیریم و درس بگیریم، لکن یک ملت زنده فقط به گذشته نگاه نمی‌کند؛ یک ملت زنده، در هر مقطعی از تاریخ خود، به اقتضائات زمان خود وظیفه‌ای که در این لحظه بر عهده‌ی او است و به‌قدم بعدی - که بعد بایستی چه‌کار کند- و به چشم‌انداز هم نظر دارد. ما بایستی وظیفه لحظه کنونی را بشناسیم، بایستی گام‌های خودمان را برای آینده مشخص کنیم، بایستی چشم‌انداز را روشن کنیم، به آن چشم‌انداز چشم بدوزیم و با همه قدرت و همه توان باید به‌سوی آن حرکت بکنیم؛ این جوری این نهضت به معنای واقعی کلمه کامیاب خواهد شد، به پیروزی نهایی خواهد رسید که عبارت است از حیات طیبه‌ی ملت ایران در درجه‌ی اول -حالا دیگران هم درس گرفتند، آن بحث دیگری است؛ الگو شد، موضوع دیگری است- به سعادت و زندگی اسلامی که حیات طیبه است و در آن، هم دنیا هست، هم دین هست، هم رفاه هست، هم جسم هست، هم روح هست و تأمین همه این‌ها وجود دارد، ان‌شاءالله دست پیدا کنیم. الآن وسط راهیم. البته تا امروز مبالغی از راه طی شده است، ملت ایران کار کرده، تلاش کرده و یک مقداری ما جلو آمده‌ایم، لکن بایستی امروز وظیفه‌مان را بدانیم وظیفه فردا و چشم‌اندازمان را هم بدانیم. (بیانات در ارتباط تصویری با مردم قم، ۱۴۰۰/۱۰/۱۹)</p>	۳

ب - کدگذاری تفسیری

در مرحله دوم از فرایند تحلیل مضمون، با مقایسه مستمر و چندین باره مضامین پایه تولیدشده در مرحله پیشین، مضامین سازمان‌دهنده ایجاد شدند. برای تولید مضامین سازمان‌دهنده چندین کد/مضمون پایه که به لحاظ معنی و مفهوم با هم انسجام و همخوانی و قرابت دارند و از قابلیت طبقه‌بندی ذیل یک عنوان انتزاعی تر برخوردار بودند، با یکدیگر ادغام شده و در ذیل یک مضمون سازمان‌دهنده جمع می‌شوند. طی این فرایند ۲۷ مضمون پایه ذیل ۱۳ مضمون سازمان‌دهنده دسته‌بندی شدند. جدول زیر بخشی از فرآیند مذکور در این پژوهش را نشان می‌دهد. (جدول کامل در پیوست قرار دارد)

جدول ۳. نمونه‌ای مضامین سازمان‌دهنده

مضمون سازمان‌دهنده	مضمون پایه
لزوم وجود چشم‌انداز	وجود چشم‌انداز به عنوان یکی از شروط رفتن به قله‌ها
معنا، هدف و جایگاه چشم‌انداز	هدف و معنای چشم‌انداز: ما به کجا می‌خواهیم برسیم، می‌خواهیم چه کار کنیم، هدف ما کجا است
	ترادف و تلازم چشم‌انداز، هدف بلندمدت، برنامه بلندمدت، برنامه راهبردی و آینده مطلوب
	تلازم چشم‌انداز و امید و اعتماد و خوش‌بینی و حماسه
	چشم‌انداز به عنوان یکی از اجزای نقشه راه
کارکرد چشم‌انداز در جهت‌دهی، انگیزه بخشی، آماده‌سازی و کامیابی	نقش چشم‌انداز در حرکت و جهت‌دهی و پیروزی یک ملت
	انگیزه بخشی چشم‌انداز برای حرکت عمومی مردم و ایجاد حماسه
	شروط کامیابی: چشم‌انداز به چشم‌انداز و حرکت با قدرت و توان به سوی آن
	نقش عملی چشم‌انداز در برنامه‌ریزی، پیش‌آگهی، پیش‌بینی‌ها، آماده‌سازی‌ها و کاهش هزینه‌ها
ترسیم چشم‌انداز بر اساس نگاه علمی و دینی و دلسوزانه	لزوم ترسیم چشم‌انداز بر اساس نگاه علمی، دینی و دلسوزانه توسط مؤمنان به انقلاب و نظام اسلامی

ج - یکپارچه‌سازی اولیه مضامین

در سومین مرحله از فرایند تحلیل مضمون، به دسته‌بندی مضامین شکل گرفته از داده‌های به‌دست‌آمده پرداخته و از مضامین فراگیرتری برای طبقه‌بندی استفاده می‌کنیم. جدول زیر نشان‌دهنده دسته‌بندی مفهومی مضامین سازمان‌دهنده است.

جدول ۴. مضامین فراگیر

دسته‌بندی/مضامین فراگیر	مضمون سازمان‌دهنده
لزوم، نقش و کارکرد چشم‌انداز	لزوم وجود چشم‌انداز
	معنا، هدف و جایگاه چشم‌انداز
	کارکرد چشم‌انداز در جهت‌دهی، انگیزه بخشی، آماده‌سازی و کامیابی
الزامات ترسیم چشم‌انداز	ترسیم چشم‌انداز بر اساس نگاه علمی و دینی و دلسوزانه
	اهمیت توجه به وضع موجود برای ترسیم چشم‌انداز
	اهمیت آب و دانشگاه در ترسیم چشم‌انداز
الزامات تحقق چشم‌انداز	نیازمند بودن تحقق چشم‌انداز به اراده قوی، حرکت منضبط و جهادی، بصیرت و شجاعت
	توجه به دستاوردها و ظرفیت‌ها برای تحقق چشم‌انداز
	جایگاه مؤثر نظام آموزشی و علمی کشور در تحقق چشم‌انداز
	نقش نیروی جوان متعهد در تحقق چشم‌انداز
تبعات بی‌توجهی به چشم‌انداز	آسیب‌های فرهنگی و اقتصادی عدم توجه به الزامات تحقق چشم‌انداز
ویژگی‌های چشم‌انداز مطلوب کشور	قطعی و یقینی و مشخص بودن چشم‌اندازهای کشور
	چشم‌انداز ملت ایران: حیات طیبه، عدالت، استقلال، عزت، اقتدار، ثروت، حکومت مردمی، پاک، جهادگر، دلسوز و پرهیزگار

د - مقولات کلی

درنهایت، ۷ مضمون فراگیر به‌دست‌آمده را می‌توان در ذیل ۳ مضمون یا مقوله کلی به

شرح جدول زیر یکپارچه‌سازی کرد:

جدول ۵. مقولات نهایی

نهایی	دسته‌بندی/مضامین فراگیر
هدف و کارکرد	لزوم، هدف و کارکرد چشم‌انداز
الزامات	الزامات ترسیم چشم‌انداز
	الزامات تحقق چشم‌انداز
	تبعات بی‌توجهی به چشم‌انداز
ویژگی‌ها	ویژگی‌های چشم‌انداز مطلوب کشور

بر اساس مجموعه فرآیند تحلیلی صورت گرفته بر روی داده‌های پژوهش، موضوع چشم‌انداز از نگاه رهبر معظم انقلاب ذیل سه مقوله کلان «هدف و کارکرد»، «الزامات» و «ویژگی‌ها» دسته‌بندی می‌شود. ذیل هر کدام از مقولات اصلی، مجموعه‌ای از مفاهیم سامان می‌یابند.

اعتبارسنجی یافته‌ها

کرسول در کتاب خود با عنوان «۳۰ مهارت اساسی که محققین کیفی باید بدانند»، با اشاره به اینکه در تحقیق کیفی، اعتبار به این معنی است که یافته‌ها صحیح (قابل قبول) هستند، ۸ راهبرد برای بررسی اعتبار پژوهش‌های کیفی را برشمرده و توصیه نموده که از دو یا سه راهبرد برای بررسی اعتبار پژوهش استفاده شود. از جمله راهبردهای معرفی شده توسط کرسول، «کثرت‌گرایی» به معنای ارائه شواهدی از منابع مختلف برای ایجاد تم‌ها (مقولات اصلی) در یک مطالعه است. او در ادامه بیان کرده است: «در تحقیقات کیفی، کثرت‌گرایی به‌طور طبیعی طی فرآیند کدگذاری رخ می‌دهد که در آن محقق، در میان منابع مختلف (مانند اسناد و متون)، جستجو می‌کند و شواهدی را برای تم‌ها می‌یابد». در خصوص پژوهش پیش رو، با عنایت به اینکه برای بسیاری از مضامین پایه، بیش از یک شاهد (سخنان یا پیام) قابل ارائه است، می‌توان گفت اعتبار یافته‌ها از حیث آزمون کثرت‌گرایی، قابل پذیرش است.

یکی دیگر از آزمون‌های سنجش اعتبار که کرسول معرفی می‌کند، «جستجوی شواهد مغایر» است. در این فرآیند، محقق یک تم (مقوله) ایجاد می‌کند و سپس تمام شواهد را جستجو می‌کند تا استثنائاتی را برای این تم بیابد. آن شواهد استثنا نباید تم را تحت الشعاع قرار دهد. در همین راستا، گزاره‌ها، مضامین پایه و مقولات اصلی پژوهش حاضر، مورد بازنگری قرار گرفتند لیکن شواهد (سخنان یا پیام) مغایر با استنباط پیشین به دست نیامد. بنابراین از حیث آزمون «شواهد مغایر» نیز اعتبار یافته‌های پژوهش قابل پذیرش است.

بیان تفصیلی مضامین و مقولات

در ادامه، در ذیل هر یک از مقولات اصلی و مضامین فراگیر، بیاناتی از معظم له به عنوان شواهد ذکر شده است.

۱. هدف و کارکرد (مقوله اصلی)

۱-۱. لزوم، هدف و کارکرد چشم‌انداز (مضمون فراگیر)

- «برای رفتن به قله‌ها، شرط‌های دیگری هم وجود دارد. اولاً باید یک نقشه‌راه وجود داشته باشد؛ یعنی هدف حرکت معلوم باشد، چشم‌انداز حرکت معلوم باشد، خط سیر

این حرکت ترسیم‌شده باشد» (بیانات در اجتماع مردم بجنورد، ۱۳۹۱/۰۷/۱۹)

- «برای رفتن به قله‌ها، شرط‌های دیگری هم وجود دارد. اولاً باید یک نقشه‌راه وجود داشته باشد؛ یعنی هدف حرکت معلوم باشد، چشم‌انداز حرکت معلوم باشد، خط سیر

این حرکت ترسیم‌شده باشد، بعد هم فهم دائمی و درست و رصد کردن دائم از این حرکت». (بیانات در اجتماع مردم بجنورد، ۱۳۹۱/۰۷/۱۹)

- «یکی از مهم‌ترین کارها در انقلاب اسلامی و نظام اسلامی ترسیم چشم‌انداز است تا معلوم بشود که ما کجا می‌خواهیم برویم». (بیانات در دیدار اعضای همایش گام دوم از نگاه قرآن و حدیث، ۱۴۰۰/۱۱/۰۵)

- «نقطه سوّم که در این بیانیه (گام دوم) موردنظر است، «عظمت چشم‌اندازی است که باید به آن برسیم»؛ اینکه ما به کجا می‌خواهیم برسیم، می‌خواهیم چه کار کنیم، هدف

ما کجا است». (بیانات در دیدار جمعی از دانشجویان، ۱۳۹۸/۰۳/۰۱)

- «حماسه‌آفرینی این است: فضای بدبینی به وجود نیاید؛ فضای سوءظن به وجود نیاید؛ فضای امید، فضای خوش‌بینی، فضای نگاه به چشم‌اندازها به وجود آید؛ چشم‌اندازهایی که قطعی است، یقینی است، حقیقی است، تلقینی نیست.» (بیانات در دیدار جمعی از مداحان، ۱۳۹۲/۰۲/۱۱)

- «تقویت امید و چشم‌انداز به آینده؛ این یکی از مسائل مهم امروز ما است. کسانی هستند که سعی می‌کنند امید را در جوان‌ها تضعیف کنند و جوان‌ها را نسبت به آینده ناامید و بی‌اعتماد کنند تا چشم‌اندازی در مقابل آن‌ها وجود نداشته باشد... ما ملت ایران سی سال است که در مقابل خبثات و فشار استکبار - فشار تحریم، فشار تهدید؛ تهدید نظامی، تهدید سیاسی، تهدید امنیتی - ایستاده‌ایم و به توفیق الهی بر دشمنان خودمان فائق آمده‌ایم. آن‌ها نمی‌خواستند ملت ایران را عزیز و مقتدر و پیش‌رونده و امیدوار ببینند؛ اما علی‌رغم آن‌ها، امروز ملت ایران عزیز و پیش‌رونده و مقتدر و دارای اتکا به نفس و دارای چشم‌انداز و امید فراوان نسبت به آینده است.» (بیانات در ارتباط تصویری با مردم قم، ۱۴۰۰/۱۰/۱۹)

- ما به یک حرکت عمومی به سمت آن چشم‌انداز نیاز داریم؛ باید یک حرکت عمومی در کشور راه بیافتد؛ البته این حرکت وجود دارد منتهی بایستی انضباط پیدا کند، سرعت پیدا کند و پیشرفتش به سمت آن چشم‌انداز محسوس باشد. (بیانات در دیدار جمعی از دانشجویان، ۱۳۹۸/۰۳/۰۱)

- یک ملت زنده فقط به گذشته نگاه نمی‌کند؛ یک ملت زنده، در هر مقطعی از تاریخ خود، به اقتضائات زمان خود وظیفه‌ای که در این لحظه بر عهده او است و به قدم بعدی - که بعد بایستی چه کار کند - و به چشم‌انداز هم نظر دارد. ما بایستی وظیفه لحظه کنونی را بشناسیم، بایستی گام‌های خودمان را برای آینده مشخص کنیم، بایستی چشم‌انداز را روشن کنیم، به آن چشم‌انداز چشم بدوزیم و با همه قدرت و همه‌ی توان باید به سوی آن حرکت بکنیم؛ این جوری این نهضت به معنای واقعی کلمه کامیاب خواهد شد، به پیروزی نهایی خواهد رسید. (بیانات در ارتباط تصویری با مردم قم، ۱۴۰۰/۱۰/۱۹)

- وقتی قاطبه ملت، نوع مردم در سرتاسر کشور، با نگاه به آن چشم‌انداز روشن، انگیزه لازم را برای حرکت داشتند، حماسه به وجود می‌آید. (بیانات در دیدار جمعی از فرهنگیان، ۱۳۹۲/۰۲/۱۸)

- یعنی یکی از فواید مهم این گردهمایی و این کاری که شما انجام می‌دهید، همین است که چشم‌انداز را تثبیت می‌کنید، تصویر می‌کنید، روشن می‌کنید که ما کجا داریم می‌رویم و استنادمان چیست ... خود این نگاه به یک فرصت چهل ساله، نگاه به این آینده چهل ساله، در واقع می‌تواند یک پایه‌ای بشود برای برنامه‌ریزی، برای پیش‌آگهی تا بدانیم که چه اتفاقاتی ممکن است برای ما بیافتد؛ پیش‌بینی‌ها و آماده‌سازی‌ها؛ هم پیش‌آگهی است برای اینکه بدانیم چه اتفاق می‌افتد، هم آماده‌سازی است برای اینکه بتوانیم برنامه‌ریزی کنیم و کار را انجام بدهیم. (بیانات در دیدار اعضای همایش گام دوم از نگاه قرآن و حدیث، ۱۴۰۰/۱۱/۰۵)

۲. الزامات (مقوله اصلی)

۲-۱. الزامات ترسیم چشم‌انداز (مضمون فراگیر)

- نگاه به این آینده چهل ساله، در واقع می‌تواند یک پایه‌ای بشود برای برنامه‌ریزی، برای پیش‌آگهی تا بدانیم که چه اتفاقاتی ممکن است برای ما بیافتد؛ پیش‌بینی‌ها و آماده‌سازی‌ها؛ ... البتّه این نگاه حتماً بایستی علمی باشد، حتماً بایستی مستند به معارف اسلامی باشد یعنی دینی باشد و حتماً بایستی دلسوزانه باشد یعنی از طرف کسانی باشد که دلسوز باشند و حتماً بایستی از طرف کسانی باشد که به هدف انقلاب و هدف نظام اسلامی ایمان کامل داشته باشند. (بیانات در دیدار اعضای همایش گام دوم از نگاه قرآن و حدیث، ۱۴۰۰/۱۱/۰۵)

- «بیانیه گام دوّم» یک ترسیم کلی از گذشته و حال و آینده انقلاب بوده. خب چهل سال [از انقلاب] گذشته -یک ترسیم کلی است، وارد جزئیات نشدیم- یک تصویرسازی کلی شده راجع به مسائل اصلی انقلاب. چهار نقطه به اصطلاح اصلی در این بیانیه مورد تأکید بوده: نقطه اوّل: «عظمت حادثه انقلاب». ... نقطه دوّم: «عظمت

راه طی شده و کارکرد انقلاب تا امروز؛... نقطه سوّم که در این بیانیه مورد نظر است، «عظمت چشم‌اندازی است که باید به آن برسیم». (بیانات در دیدار جمعی از دانشجویان، ۱۳۹۸/۰۳/۰۱)

- دانشگاه مهم‌ترین مرکز تولید و گسترش و افزایش دانش و دانشمند است و همت و تعهد و تلاش مبارک استادان و مدیران این مرکز حساس، ترسیم‌کننده چشم‌انداز آینده کشور و رقم زننده سرنوشت ملت است. (پیام انتصاب حجت‌الاسلام مصطفی رستمی به ریاست نهاد نمایندگی رهبری در دانشگاه‌ها، ۱۳۹۷/۰۶/۱۲)

- امسال ما عرض کردیم: حماسه سیاسی و حماسه اقتصادی. هر دو مقوله از مقولاتی است که آحاد ملت در آن می‌توانند نقش ایفاء کنند؛ و تا آحاد ملت نقش ایفاء نکنند، حماسه به وجود نمی‌آید. ... وقتی قاطبه ملت، نوع مردم در سرتاسر کشور، با نگاه به آن چشم‌انداز روشن، انگیزه‌ی لازم را برای حرکت داشتند، حماسه به وجود می‌آید ... در این زمینه، آموزش و پرورش نقش‌آفرین است. ای بسا دانش‌آموزی که خود او هنوز در موقعیت قانونی برای رأی دادن نیست، اما می‌تواند خانواده خود را برای ورود در این میدان، برای انجام مسئولیت، تحت تأثیر قرار دهد. (بیانات در دیدار جمعی از فرهنگیان، ۱۳۹۲/۰۲/۱۸)

۲-۲. الزامات تحقق چشم‌انداز (مضمون فراگیر)

- امیدواریم خداوند متعال همچنان که تا امروز شما عزیزان را، شما مردم رشید و فعال و اهل عمل را توفیق داده و کمک کرده است، در آینده هم - که مسلماً کشور ما در چشم‌انداز آینده نیازمند به اراده‌های قوی، عزم‌های راسخ و قدم‌های پویا است - مشمول کمک خود و هدایت خود قرار دهد. (بیانات در دیدار مردم قم، ۱۳۹۲/۱۰/۱۹)

- «بیانیه گام دوّم» یک ترسیم کلی از گذشته و حال و آینده انقلاب بوده. ... چهار نقطه به اصطلاح اصلی در این بیانیه مورد تأکید بوده: نقطه اوّل: «عظمت حادثه انقلاب». ... نقطه دوّم: «عظمت راه طی شده و کارکرد انقلاب تا امروز»؛ ... نقطه سوّم که در این بیانیه مورد نظر است، «عظمت چشم‌اندازی است که باید به آن برسیم»؛ ... و نقطه چهارم: «عظمت نقش نیروی جوان متعهد»؛ نه هر جوانی؛ جوانی که احساس تعهد

کند، احساس مسئولیت کند. عظمت نقش این قشر یعنی جوان متعهد در این مسیری که در پیش رو داریم و در رسیدن به آن چشم‌انداز موردنظر... ما به یک حرکت عمومی به سمت آن چشم‌انداز نیاز داریم؛ باید یک حرکت عمومی در کشور راه بیافتد؛ البته این حرکت وجود دارد منتها بایستی انضباط پیدا کند، سرعت پیدا کند و پیشرفتش به سمت آن چشم‌انداز محسوس باشد. این حرکت طبعاً با محوریت جوان متعهد است؛ جوان‌های متعهد، محور این حرکتند. (بیانات در دیدار جمعی از دانشجویان، ۱۳۹۸/۰۳/۰۱)

- دانشجویان عزیز، شما جوانان، مدیران آینده کشورید. ایران فردا، با ثروت عظیمی از اندوخته‌های علمی و عملی، باید به دست مدیرانی بزرگ و لایق اداره شود و گام‌های بلند و پرشتاب به سوی چشم‌اندازهای ترسیم‌شده را با همت و ایمان و بصیرت و شجاعت امثال شما بردارد. (پیام به چهل و هفتمین نشست سالانه اتحادیه انجمن‌های اسلامی دانشجویان اروپا، ۱۳۹۱/۱۰/۲۴)

- امروز مردم ما باید امید داشته باشند؛ اگر امید بود، حماسه خواهد بود. ... حماسه‌آفرینی این است: فضای بدبینی به وجود نیاید؛ فضای سوءظن به وجود نیاید؛ فضای امید، فضای خوش‌بینی، فضای نگاه به چشم‌اندازها به وجود آید؛ چشم‌اندازهایی که قطعی است، یقینی است، حقیقی است، تلقینی نیست... آن وقت این چشم‌اندازی را که امروز ما برای خودمان ترسیم می‌کنیم، کسی بیاید در آن تردیدآفرینی کند، یأس‌آفرینی کند، ناامیدی به وجود بیاورد؛ همچنین در حرکت و جهاد مداوم که نیاز یک کشور و یک امت و یک تاریخ است. جهاد مداوم، نیاز همه است. همه پیشرفت‌ها، همه تمدن‌سازی‌ها، به برکت مجاهدت دائم شده است. مجاهدت دائم هم همه‌اش به معنای رنج کشیدن نیست. جهاد، شوق‌آفرین است. جهاد، شادی و نشاط‌آفرین است. (بیانات در دیدار جمعی از مداحان، ۱۳۹۲/۰۲/۱۱)

- دهه دوم چشم‌انداز، باید زمان تمرکز بر بهره‌برداری از دستاوردهای گذشته و نیز ظرفیت‌های استفاده‌نشده باشد و پیشرفت کشور از جمله در بخش تولید و اقتصاد ملی ارتقاء یابد. (بیانات در دیدار اعضای همایش گام دوم از نگاه قرآن و حدیث، ۱۴۰۰/۱۱/۰۵)

- ظرفیت‌های اثبات‌شده ملت ایران در شکل‌دهی و به سرانجام رساندن کارهای بزرگ (که در پیروزی و استمرار انقلاب اسلامی ظهور کامل داشت)، مهم‌ترین نقطه امید حرکت عمومی ملت ایران به سمت تحقق اهداف و چشم‌انداز روشن کشور است. (بیانات در دیدار جمعی از دانشجویان، ۱۳۹۸/۰۳/۰۱)

- ترسیم چشم‌انداز آینده از آن جهت مهم است که اداره کشور در سال‌های آینده بر عهده دانشجویانی است که اکنون در دانشگاه‌ها مشغول تحصیل و تلاش علمی هستند. زنجیره علم و معرفت از آموزش و پرورش تا دانشگاه، وظیفه اصلی برای تحقق آینده مطلوب کشور را بر عهده دارند. (بیانات در دیدار با جمعی از اساتید دانشگاه‌ها، ۱۳۹۵/۰۳/۲۹)

- اگر آینده مطلوب موردنظر، ایرانی مقتدر، عزتمند، مستقل، متدین، ثروتمند و برخوردار از عدالت و دارای حکومتی مردمی، پاک، جهادگر، دلسوز و پرهیزگار باشد، ضروری است دانشگاه‌ها آراسته به این شاخص‌ها باشند و نسل جوان را معتقد و مؤمن به این عناصر تربیت کنند. اگر در دانشگاه‌ها به این شاخص‌ها اهمیت داده نشود، در آینده، ایرانی وابسته، از لحاظ فرهنگی رهاشده، مبتلا به گسست‌های اجتماعی و قومی و مذهبی و سیاسی و دارای حاکمیت اشرافی را شاهد خواهیم بود. نتیجه چنین آینده‌ای، کشوری خواهد بود با قلعه‌های ثروت در کنار دره‌های بدبختی و نابسامانی و محرومیت که نمونه بارز آن جامعه آمریکا یا وال‌استریت آمریکایی است. در چنین آینده‌ای، همه اقشار جامعه از رفاه برخوردار نخواهند بود و کشور، در واقع «وال‌استریت ایرانی» خواهد بود. (بیانات در دیدار با جمعی از اساتید دانشگاه‌ها، ۱۳۹۵/۰۳/۲۹)

۳. ویژگی‌ها (مقوله اصلی)

۳-۱. ویژگی‌های چشم‌انداز مطلوب کشور (مضمون فراگیر)

- امروز مردم ما باید امید داشته باشند؛ اگر امید بود، حماسه خواهد بود. ... حماسه از دل می‌جوشد، حماسه با عقل هدایت می‌شود، حماسه با ایمان پشتیبانی می‌شود؛ ... حماسه‌آفرینی این است: فضای بدبینی به وجود نیاید؛ فضای سوءظن به وجود نیاید؛

فضای امید، فضای خوش‌بینی، فضای نگاه به چشم‌اندازها به وجود آید؛ چشم‌اندازهایی که قطعی است، یقینی است، حقیقی است، تلقینی نیست. مثلاً در اوایل دهه‌ی ۶۰ - سی سال قبل از این - اگر چنانچه ما می‌گفتیم آینده‌چین و چنان خواهد شد، ممکن بود بعضی‌ها بگویند بله، این‌ها دارند تلقین می‌کنند؛ اما امروز که دیگر این حرف‌ها نیست؛ امروز که داریم می‌بینیم حرکت عمیق و وسیع پیش‌رونده انقلاب و کشور را به‌سوی اهداف؛ هم اهداف مادی، هم اهداف معنوی؛ هم اهداف سیاسی، هم اهداف اجتماعی؛ هم اهداف داخلی، هم اهداف بین‌المللی؛ این‌ها جلوی چشم ما است؛ مگر کسی می‌تواند منکر شود؟ (بیانات در دیدار جمعی از مداحان، ۱۳۹۲/۰۲/۱۱)

- یک ملت زنده فقط به گذشته نگاه نمی‌کند؛ یک ملت زنده، در هر مقطعی از تاریخ خود، به اقتضایات زمان خود وظیفه‌ای که در این لحظه بر عهده او است و به قدم بعدی - که بعد بایستی چه کار کند - و به چشم‌انداز هم نظر دارد. ما بایستی وظیفه لحظه کنونی را بشناسیم، بایستی گام‌های خودمان را برای آینده مشخص کنیم، بایستی چشم‌انداز را روشن کنیم، به آن چشم‌انداز چشم بدوزیم و با همه قدرت و همه توان باید به‌سوی آن حرکت بکنیم؛ این‌جوری این نهضت به معنای واقعی کلمه کامیاب خواهد شد، به پیروزی نهایی خواهد رسید که عبارت است از حیات طیبه ملت ایران ... به سعادت و زندگی اسلامی که حیات طیبه است و در آن، هم دنیا هست، هم دین هست، هم رفاه هست، هم جسم هست، هم روح هست و تأمین همه این‌ها وجود دارد، ان‌شاءالله دست پیدا کنیم. (بیانات در ارتباط تصویری با مردم قم، ۱۴۰۰/۱۰/۱۹)

- اگر آینده مطلوب موردنظر، ایرانی مقتدر، عزتمند، مستقل، متدین، ثروتمند و برخوردار از عدالت و دارای حکومتی مردمی، پاک، جهادگر، دلسوز و پرهیزگار باشد، ضروری است دانشگاه‌ها آراسته به این شاخص‌ها باشند و نسل جوان را معتقد و مؤمن به این عناصر تربیت کنند. (بیانات در دیدار جمعی از اساتید دانشگاه‌ها ۱۳۹۵/۰۳/۲۹)

- برای همه چیز می‌توان طول عمر مفید و تاریخ‌مصرف فرض کرد، اما شعارهای جهانی

این انقلاب دینی از این قاعده مستثنا است؛ آن‌ها هرگز بی‌مصرف و بی‌فایده نخواهند شد، زیرا فطرت بشر در همه عصرها با آن سرشته است. آزادی، اخلاق، معنویت، عدالت، استقلال، عزت، عقلانیت، برادری، هیچ‌یک به یک نسل و یک جامعه مربوط نیست تا در دوره‌ای بدرخشد و در دوره‌ای دیگر افول کند. هرگز نمی‌توان مردمی را تصوّر کرد که از این چشم‌اندازهای مبارک دل‌زده شوند... (بیانیه «گام دوم انقلاب»، ۱۳۹۷/۱۱/۲۲)

نتیجه‌گیری

هدف از این مطالعه این بود که چارچوب و عناصر چشم‌انداز کلان جمهوری اسلامی ایران در اندیشه مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی) احصا و عناصر، الزامات و ویژگی‌هایی آن توصیف شود. برای این منظور، بیانات مکتوب و شفاهی ایشان از سال ۱۳۹۰ تاکنون بررسی و داده‌های حاصل با بهره‌گیری از روش تحلیل مضمون تحلیل شد.

با انجام مراحل تحلیل مضمون، از میان ۱۴ گزاره (شامل سخنرانی یا پیام) استخراج‌شده، تعداد ۲۷ کد توصیفی (مضمون پایه) استخراج شد. در گام بعدی کدگذاری، کدهای توصیفی استخراج‌شده ذیل ۱۳ کد تفسیری و درنهایت ۷ کد فراگیرتر قرار گرفتند. در پایان کلیه مضامین ذیل ۳ مقوله اصلی و کلان «هدف و کارکرد چشم‌انداز»، «الزامات ترسیم و تحقق چشم‌انداز» و «ویژگی‌های چشم‌انداز کشور» دسته‌بندی شد که خلاصه‌ای از مختصات این مقولات - در پاسخ به پرسش اصلی مقاله - به شرح زیر است:

- مقوله هدف و کارکرد: در نگاه مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی)، معنا و مفهوم چشم‌انداز، مشخص کردن مقصد و خط سیر است و بنابراین وجود چشم‌انداز، «یکی از شروط رفتن به قله‌ها» است. در این چارچوب، نقشه راه حرکت کشور مشتمل بر اجزایی از جمله هدف، چشم‌انداز و خط سیر (راهبرد) است و بنابراین چشم‌انداز با مفاهیمی همچون هدف بلندمدت، برنامه بلندمدت، برنامه راهبردی و آینده مطلوب مترادف و هم‌تراز است و میان این مفاهیم ارتباط منطقی وجود دارد. علاوه بر این؛ چشم‌انداز با مفاهیم امید، خوش‌بینی و حماسه تلازم مفهومی و

منطقی دارد. یعنی چشم‌انداز، امیدآفرین، موجب ایجاد خوش‌بینی و حتی حماسه‌آفرین است و متقابلاً نبود چشم‌انداز، موجب ایجاد ناامیدی خواهد شد. از نظر معظم له، چشم‌انداز علاوه بر ایجاد حرکت و جهت‌دهی، موجب انگیزه‌بخشی، پیش‌آگهی، آماده‌سازی و جلوگیری از روزمرگی است و بنابراین شرط کامیابی و پیروزی، حرکت در راستای چشم‌انداز است.

- مقوله الزامات ترسیم و تحقق: از نگاه معظم له؛ ترسیم چشم‌انداز مستلزم «نگاه علمی، دینی و دلسوزانه»، «توجه به وضع موجود» و «نقش‌آفرینی دانش، آموزش و پرورش و دانشگاه» است. در واقع می‌توان از بیانات ایشان چنین برداشت کرد که دانش یکی از ارکان چشم‌انداز آینده کشور است. همچنین تحقق چشم‌انداز کشور متوقف بر پیش‌نیازها و الزاماتی همچون: «اراده‌های قوی، عزم‌های راسخ و قدم‌های پویا»، «یک حرکت عمومی منضبط با محوریت جوان متعهد»، «همت، ایمان، بصیرت، شجاعت»، «حرکت جهادی»، «بهره‌برداری از دستاوردهای گذشته و ظرفیت‌های استفاده‌نشده»، «نقش‌آفرینی زنجیره علم و معرفت از آموزش و پرورش تا دانشگاه» و «توجه دانشگاه‌ها به شاخص‌های اقتدار، عزت، استقلال، تدین، ثروت، عدالت در تربیت نسل جوان» است. همچنین بی‌توجهی به چشم‌انداز کشور، متضمن آسیب‌های جدی از جمله: «وابستگی، رهاشدگی از لحاظ فرهنگی، ابتلا به گسست‌های اجتماعی و قومی و مذهبی و سیاسی و دارای حاکمیت اشرافی» خواهد بود.

- مقوله ویژگی‌ها: در دیدگاه مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی)، چشم‌انداز مطلوب انقلاب و کشور، اولاً قطعی، یقینی و حقیقی است و ثانیاً از حیث ماهیت عبارت است از «حیات طیبه ملت ایران» که دربرگیرنده توأمان دنیا، دین، رفاه، جسم و روح» و متصف به اوصاف دل‌انگیز و انگیزه‌بخشی همچون: «ایران مقتدر، عزتمند، مستقل، متدین، ثروتمند و برخوردار از عدالت، آزادی، اخلاق و دارای حکومتی مردمی، پاک، جهادگر، دلسوز و پرهیزگار» است.

شکل زیر با تلخیص گزاره‌های بالا، شبکه ارتباطی میان مقولات اصلی، مضامین فراگیر و سازمان‌دهنده را ترسیم کرده است.

شکل ۱. شبکه ارتباطی میان مقولات اصلی، مضامین فراگیر و سازمان‌دهنده

در خصوص یافته‌های پژوهش، مختصراً چند نکته حائز اهمیت است:

- ۱- رویکرد معظم له در ترسیم چشم‌انداز ج.ا.ایران، مطابق با گفتمان فعالانه هنجاری - تجویزی در ادبیات آینده‌پژوهی است. زیرا همان‌گونه که ذکر شد، در این رویکرد، آینده‌جایی نیست که به آن می‌رویم، بلکه جایی است که آن را به وجود می‌آوریم. در واقع، ایشان چشم‌انداز (آینده مطلوب و مرجح) را مبتنی بر ارزش‌های بنیادین انقلاب اسلامی ترسیم نموده و مردم را به سوی آن فراخوانده‌اند.
- ۲- بر اساس مبانی نظری؛ بسیاری از اندیشمندان توافق دارند که چشم‌انداز، منبعث از ارزش‌های اساسی و اهداف بنیادین است و باید از مسیر امکانات موجود و بررسی روندها و پایش محیطی حاصل شود. از جمله همان‌گونه که درباره مدل آینده‌نگاری راهبردی هاینز و بی‌شاپ ذکر شد، چشم‌اندازسازی پس از مرحله پیش‌نگری قرار می‌گیرد. به عبارت دیگر، پس از شناسایی آینده‌های ممکن، محتمل و مطلوب، آینده مرجح به عنوان چشم‌انداز معرفی می‌شود. با این توضیح اگر به برخی اوصاف چشم‌انداز آینده ج.ا.ایران (در بیان مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی)) از جمله: «ایران مقتدر، عزتمند، مستقل، متدین، ثروتمند و برخوردار از عدالت، آزادی، اخلاق و دارای حکومتی مردمی، پاک، جهادگر، دلسوز و پرهیزگار»؛ نظری بیافکنیم، خواهیم دید که این ویژگی‌ها، اولاً برگرفته از ارزش‌ها و آرمان‌های اساسی انقلاب اسلامی هستند و ثانیاً دست‌کم برخی روندهای موجود (از جمله در حوزه اقتصادی و سیاسی)، حرکت کشور را به سوی این اهداف تایید می‌کنند.
- ۳- بر اساس مدل هاینز و بی‌شاپ؛ پس از گام چشم‌اندازسازی، برنامه‌ریزی قرار دارد که پل میان چشم‌انداز و اقدام است. در مرحله برنامه‌ریزی، راهبردها و گزینه‌هایی برای پیاده‌سازی چشم‌انداز، ایجاد می‌شوند. بنابراین، ترسیم چشم‌انداز کلان نظام جمهوری اسلامی توسط رهبر معظم انقلاب (مدظله‌العالی) در واقع به این معنا است که مخاطبان ایشان باید ضمن گسترش و گفتمان‌سازی این چشم‌انداز، وارد مرحله برنامه‌ریزی و اقدام شده و راهبردهایی را برای پیاده‌سازی آینده مرجح ج.ا.ایران ایجاد و عملیاتی نمایند.

۴- مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی)، در ترسیم چشم‌انداز نظام ج.ا.ایران، به کلیات، اصول و جهت‌گیری‌های اساسی اشاره کرده‌اند. بدیهی است چشم‌انداز نهادها، دستگاه‌ها یا بخش‌های مختلف کشور (همچون علم و فناوری) باید توسط مسئولان و متخصصان آن حوزه در ذیل این چشم‌انداز کلان ترسیم و دنبال شود، به‌گونه‌ای که نظام سلسله‌مراتبی چشم‌اندازها لحاظ شود. به همین دلیل است که ایشان، فعالیت جدی نظام آموزشی کشور را در ترسیم و تحقق چشم‌انداز خواستار شده‌اند.

فهرست منابع و مآخذ

الف. منابع فارسی

- بیشاپ، پیتر سی و هاینز، اندی (۱۳۹۷). آموزش درباره آینده. ترجمه مسعود منزوی. تهران: انتشارات موسسه آموزشی و تحقیقاتی صنایع دفاعی.
- کرسول، جان وی (۱۳۹۷). ۳۰ مهارت اساسی که محققین کیفی باید بدانند. ترجمه حمیدرضا یزدانی، فاطمه محمدی. تهران: انتشارات نگاه دانش.
- قدیری، روح‌الله. بررسی و شناخت روش‌های مطالعه آینده. تهران: مرکز آینده‌پژوهی علوم و فناوری دفاعی، مؤسسه آموزشی و تحقیقات صنایع دفاعی.
- ناظمی، امیر، خزایی، سعید، کاشانی، حامد، علیزاده، عزیز و حیدری، امیر هوشنگ (۱۳۹۴). مبانی آینده‌پژوهی و روش‌های آن. تهران: مرکز تحقیقات سیاست علمی کشور.
- نانوس، برت (۱۳۷۷). رهبری بصیر: ایجاد مفهومی جذاب از هدایت برای سازما شما. ترجمه محمد ازگلی، برزو فرهی. تهران: انتشارات دانشگاه امام حسین (علیه السلام)
- بهمنی، محمدرضا. تمدن نوین اسلامی در اندیشه آیت‌الله خامنه‌ای (چیستی و چگونگی تکامل تمدنی جمهوری اسلامی ایران)، فلسفه و الاهیات، ۱۹(۷۴)، ۲۳۷-۱۹۸
- شاکری زواردهی، روح اله، و مولوی وردنجانی، عیسی. (۱۳۹۷). عنوان فارسی: آینده‌پژوهی انقلاب اسلامی و تحقق تمدن نوین دینی با تأکید بر اندیشه آیت‌الله خامنه‌ای. مطالعات انقلاب اسلامی، ۱۵(۵۵)، ۹۹-۱۲۰.
- عابدی جعفری، حسن؛ تسلیمی، محمدسعید؛ فقیهی، ابوالحسن و شیخ‌زاده، محمد (۱۳۹۰). تحلیل مضمون و شبکه مضامین: روشی ساده و کارآمد برای تبیین الگوهای موجود در داده‌های کیفی. اندیشه مدیریت راهبردی، سال پنجم، شماره دوم، ۱۹۸-۱۵۱
- کارگر، رحیم. (۱۳۹۹). چشم‌انداز جامعه منتظر در اندیشه حضرت آیت اله خامنه‌ای حفظه الله. جامعه مهدوی، ۱(۲) (پیاپی ۲)، ۶۲-۸۵
- کریمی قهرودی، محمدرضا، فشارکی، مهدی و نظامی پور، قدیر (۱۳۹۲). تدوین چشم‌انداز و الگوی بلوغ توسعه فناوری اطلاعات و ارتباطات سازمان در افق ۱۴۰۴ با رویکرد آینده‌نگاری. بهبود مدیریت، ۷(۱۹)، ۱۳۷-۱۶۱.

- مرتضی اکبری فریدون (۱۳۹۶). واکاوی شاخصه‌های تمدن نوین اسلامی در اندیشه مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی). فصلنامه علمی مطالعات الگویی پیشرفت اسلامی ایرانی. ۳(۵)، ۸۵-۱۰۸
- مقیسه، رضا؛ مومنی زاهد، مهرداد؛ مقرونی، محمد و یوسفی، صادق (۱۳۹۲). الگوی تفکر و نگاه راهبردی برای آینده‌سازی در اندیشه امام خامنه‌ای (مدظله‌العالی). مقاله ارائه‌شده در دومین همایش ملی آینده‌پژوهی. بازیابی‌شده از www.sid.ir
- وقوفی، امید. (۱۴۰۰). ارائه چارچوب مفهومی آینده‌اندیشی از منظر رهبر معظم انقلاب اسلامی، آینده‌پژوهی/انقلاب اسلامی، ۲(۱)، ۷۹-۱۰۸.

ب. منابع انگلیسی

- Parikh, J. and Neubauer, F. (1993). "Corporate Visioning". International Review of Strategic Management, Vol.4.
- Stewart, J.M. (1993). Future state visioning—A powerful leadership process. Long Range Planning, 26, 89-98.
- Bennis, W. G., & Nanus, B. (1985). Leaders: The strategies for taking charge. New York: Harper & Row.
- Collins, J. C., & Porras, J. I. (1989). Making impossible dreams come true. Stanford Business School Magazine, 57(1), 12-19.
- Collins, J. C., & Porras, J. I. (1996) Building your company's vision. Harvard Business Review, 74(5), 65-77.
- Dwivedi, R. S. (2006). Visionary Leadership: A Survey of Literature and Case Study of Dr. A.P.J. Abdul Kalam at DRDL. The Journal of Business Perspective, 10(3), July-September.
- 11. Foster, R. D., & Akdere, M. (2007). Effective organizational vision: Implications for human resource development. Journal of European Industrial Training, 31(2), 100-111.
- Margolis, S. L., & Hansen, C. D. (2003). Visions to guide performance: a typology of multiple future organizational images. Performance Improvement Quarterly, 16(4), 40-58.
- Senge, P. M. (1990b). The Fifth Discipline: The Art and Practice of the Learning Organization. New York: Currency Doubleday.
- Thomas, G. L. (2023). Personal Leadership and the Importance of Vision. weLEAD. <https://www.leadingtoday.org/personal-leadership-and-the-importance-of-vision/>
- Thomas, G. L. (2023). Leadership Vision. Management Study Guide. <https://www.managementstudyguide.com/leadership-vision.htm>
- Larwood, L., Falbe, C. M., Kriger, M. P., & Miesing, P. (1995). Structure and meaning of organizational vision. Academy of Management Journal, 38(3), 740-69.

- Kouzes, J. M., & Posner, B. Z. (1987). The leadership challenge. San Francisco: Jossey-Bass.
- Yukl, G. J. (2001). Leadership in organizations. Englewood Cliffs: NJ7 Prentice-Hall.
- Howell, J. M. (1988). Two faces of charisma: Socialized and personalized leadership in organizations. In J. A. Conger, & R. N. Kanungo (Eds.), Charismatic leadership: The elusive factor in organizational effectiveness, pp.213-236. San Francisco: Jossey-Bass.
- Boal, K. B., & Bryson, J. M. (1988). Charismatic leadership: a phenomenological and structural approach. In J. G. Hunt, B. R. Baligia, H. P. Dachler, & C. A. Schriesheim (Eds.), Emerging leadership vistas, pp.11-28. Lexington, MA: Lexington Books.
- Sashkin, M., & Sashkin, M. G. (2003). Leadership that matters: The critical factors for making a difference in peoples lives & organizations success. San Francisco: Berrett-Koehler Publisher, Inc.
- Sashkin, M. (1988). The visionary leader. In J. Conger, & B. Kanungo (Eds), Charismatic Leadership: The Elusive Factor in Organizational Effectiveness, pp.60-122, San Francisco: Jossey-Bass.
- Spreier, S. W., Fontaine, M. H., & Malloy, R. L. (2006). Leadership Run Amok: The Destructive Potential of Overachievers. Harvard Business Review, June, 72-82.
- The Institute of World Politics. (2016). Leadership: Vision and Wisdom. <https://www.iwp.edu/speeches-lectures/2016/05/26/leadership-vision-and-wisdom/>
- McLaughlin, C., & Davidson, G. (2006). Visionary leadership, center for visionary leadership
- WalkMe. (2023, October 23). How To Define A Successful Leadership Vision In 2023. The Change Management Blog. <https://change.walkme.com/leadership-vision/oxford-advanced-learner-dictionary,2004>

ج. وبسایت‌های اینترنتی

- آیت‌الله خامنه‌ای، سیدعلی (۱۳۹۷/۱۱/۲۲). بیانیه «گام دوم انقلاب»، بازیابی شده از www.khamenei.ir ۱۴۰۱/۱۰/۲۱
- آیت‌الله خامنه‌ای، سیدعلی (۱۳۹۷/۰۶/۱۲). پیام برای انتصاب حجت‌الاسلام مصطفی رستمی به ریاست نهاد نمایندگی رهبری در دانشگاه‌ها، بازیابی شده از www.khamenei.ir ۱۴۰۱/۱۰/۲۱
- آیت‌الله خامنه‌ای، سیدعلی (۱۳۹۱/۰۷/۱۹). بیانات در اجتماع مردم بجنورد بازیابی شده از www.khamenei.ir بازیابی شده ۱۴۰۱/۱۰/۲۱ از www.khamenei.ir
- آیت‌الله خامنه‌ای، سیدعلی (۱۴۰۰/۱۰/۱۹). بیانات در ارتباط تصویری با مردم قم، بازیابی شده ۱۴۰۱/۱۰/۲۱ از www.khamenei.ir

- آیت‌الله خامنه‌ای، سیدعلی (۱۴۰۰/۱۱/۰۵). بیانات در دیدار اعضای همایش گام دوم از نگاه قرآن و حدیث، بازیابی شده ۱۴۰۱/۱۰/۲۱ از www.khamenei.ir
- آیت‌الله خامنه‌ای، سیدعلی (۱۳۹۸/۰۳/۰۱). بیانات در دیدار جمعی از دانشجویان، بازیابی شده ۱۴۰۱/۱۰/۲۱ از www.khamenei.ir
- آیت‌الله خامنه‌ای، سیدعلی (۱۳۹۲/۰۲/۱۸). بیانات در دیدار جمعی از فرهنگیان، بازیابی شده ۱۴۰۱/۱۰/۲۱ از www.khamenei.ir
- آیت‌الله خامنه‌ای، سیدعلی (۱۳۹۲/۰۲/۱۱). بیانات در دیدار جمعی از مداحان، بازیابی شده ۱۴۰۱/۱۰/۲۱ از www.khamenei.ir
- آیت‌الله خامنه‌ای، سیدعلی (۱۳۹۲/۱۰/۱۹). بیانات در دیدار مردم قم، بازیابی شده ۱۴۰۱/۱۰/۲۱ از www.khamenei.ir
- آیت‌الله خامنه‌ای، سیدعلی (۱۳۹۰/۰۶/۰۹). بیانات در دیدار مسئولان نظام و سفرای کشورهای اسلامی، بازیابی شده ۱۴۰۱/۱۰/۲۱ از www.khamenei.ir
- آیت‌الله خامنه‌ای، سیدعلی (۱۳۹۱/۱۰/۲۴). پیام به چهل و هفتمین نشست سالانه اتحادیه انجمن‌های اسلامی دانشجویان اروپا. بازیابی شده ۱۴۰۱/۱۰/۲۱ از www.khamenei.ir
- دفتر حفظ و نشر آثار حضرت آیت‌الله خامنه‌ای، انتظارات رهبر انقلاب از قوه قضاییه (۱۳۹۴/۰۴/۰۷). بازیابی شده ۱۴۰۱/۱۰/۲۱ از www.khamenei.ir
- آیت‌الله خامنه‌ای، سیدعلی (۱۳۹۵/۰۳/۲۹). بیانات در دیدار با جمعی از اساتید دانشگاه‌ها. بازیابی شده ۱۴۰۱/۱۰/۲۱ از www.khamenei.ir
- آیت‌الله خامنه‌ای، سیدعلی (۱۳۹۰/۰۶/۰۶). بیانات در دیدار رئیس‌جمهوری و اعضای هیئت دولت. بازیابی شده ۱۴۰۱/۱۰/۲۱ از www.khamenei.ir